

Tåget över Bält.

I.

Tåget över Bält är en lysande krigsbragd och i sina följder en av de avgörande händelserna i Nordens historia.

Samtiden tillskrev Carl X Gustaf ensam initiativet till Tåget över Bält och dettas lyckliga genomförande. Officiellt fastslogs detta med styrka. I den relation om Carl X Gustafs krig och politik, som den 8 april 1658 upplästes inför svenska riksdagen, heter det: »ehuru väl ingen torde Kungl. Maj:t inråda att tentera passagen över Stora Bält, så för de stora strömmar, som isen där skära och förtära, så ock att vädret syntes kasta sig, likväl har Kungl. Maj:t avancerat till Svenborg och bekommandes där kunskap om isens styrka med kavalleriet, i Jesu namn den 7 februari in på Låland marscherat.» Freden i Roskilde tillskrevs i samma relation »Guds synnerlige hand, Kungl. Maj:ts valeur och högupplyste och lycksalige conduite»¹. Relationen var författad av Edvard Philipsson Ehrensteen. I egenskap av sekreterare vid Kungl. kansliets utrikesexpedition hade han följt Carl X Gustaf under fälttåget.

Samma uppfattning, som officiellt hävdades i Sverige, möter hos den franske ambassadören chevalier de Terlon. Även denne var en av Carl X Gustafs närmaste följeslagare under det danska kriget. Terlon satt enligt egen uppgift vid

---

Föreläsning vid nordiska historikermötet i Lillehammer den 2 juli 1948. Här tryckt i utvidgad form.

¹ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1658: 289, 340, 341. Jmfr Relation öfwer thet sigh uthi Kongl: May:ttz expedition på Fyen och Seeland tildragit hafwer, ifrån thet Hans Kongl. May:tt affreeste ifrån Wissmar then 5. januarij, til thess Hans Kongl: May:tt kom hem til Götheborg then 23. Martij år 1658. Stockholm och Götheborg 1658. Citeras i det följande: Krigsrelationen.

konungens sida, när denne i sin kaross på isen åkte över Stora Bält. I sina rapporter till Paris berättar han, att Carl X Gustaf »mot allas mening» gått över från Fyen till Falster; riksamiralen Carl Gustaf Wrangel hade fått reda på övergången först genom de order han fått att med sina trupper följa efter konungen¹. På äldre dagar utgav Terlon sina memoirer. Vid omtalandet av Carl X Gustafs beslut att gå över Stora Bält skriver han här: »de framgångar Sverige vunnit under detta krig, ha vunnits enbart genom konungens mod och hans djärva, tappra genomförande av sina planer»². Med Samuel Pufendorfs stora verk »De rebus a Carolo Gustavo gestis» (1696) vandrade denna Ehrensteens och Terlons uppfattning över i historieskrivningen.

Uppfattningen att tåget över Bält helt och odelat var Carl X Gustafs verk stod länge fast. Först under senare delen av 1700-talet inträdde en förändring. Från denna tid har Carl X Gustaf skjutits åt sidan för sin tjänsteförrättande generalkvartermästare under fälttåget generalkvartermästarelöjtnanten Erik Dahlbergh. På växlande sätt bestämde en äldre historieskrivning Erik Dahlberghs insats. I en levernesbeskrivning av Erik Dahlbergh skrev Carl Gustaf Nordin 1786: »på Dahlberghs ord sker Tåget över Bält; och utan detsamma hade Sverige varit några landskap ringare, och världen hade haft ett hjälteverk mindre att beundra»³. Några decennier senare kallade Erik Gustaf Geijer Erik Dahlbergh »den närmaste upphovsmannen» till Carl X Gustafs beslut att gå över Bält⁴. Förändringen hade sin grund i att nytt källmaterial kommit i dagen. Källmaterialet härrörde från Erik Dahlbergh själv. En Erik Dahlberghs självbiografi hade tryckts 1757, ett utdrag om tåget över Bält ur hans s. k. dagbok 1785⁵.

¹ Terlon till Mazarin. Vaalse på Falster ¹⁰/₂ 1658. Archives des Affaires Étrangères, Danemark 9. Paris.

² Mémoires du chevalier de Terlon 95. Paris 1682.

³ C. G. Nordin, Lefvernesbeskrifning öfver Erik Dahlberg. Svenska akademimens handlingar ifrån 1786. I, 308. Stockholm 1801.

⁴ Ur Erik Gustaf Geijers föreläsningar, utg. av Anton Blanck, 110.

⁵ En kort och sanfärdig berättelse öfver grefwe Eric Dahlbergs

Detta nya källmaterial har länge obesträtt kommit att bestämma även en senare historieskrivnings uppfattning av Tåget över Bält. Erik Dahlbergh har tillerkänts en utslagsgivande betydelse. Carl X Gustafs rådgivare, riksamiralen Carl Gustaf Wrangel och danske rikshovmästaren Corfitz Ulfeld avstyrkte Tåget över Bält, skrev F. F. Carlsson; »de besvuro konungen att ej sätta på spel sitt liv och den tappra här, som var Sveriges enda förhoppning». Konungen var »nära övertygad av deras skäl», fortsätter han; men efter en ny rådplägning med Erik Dahlbergh ensam fattade han »beslutet till ett företag, vars like krigshistorien icke har att uppvisa, och som bestämde de nordiska rikenas förhållande för långliga tider»¹. Den följande svenska och danska historieskrivningen anslöt sig — någon gång med viss avvikelse ifråga om Corfitz Ulfelds roll — till F. F. Carlson. »Det blev Erik Dahlbergh, hvis Raad kom til at bestemme Nordens Skæbne», skrev J. A. Fridericia i sitt berömda verk »Adelsvældens sidste Dage»².

F. F. Carlsons och J. A. Fridericias uppfattning har helt slagit igenom. Historien om Tåget över Bält är i våra dagar koncentrerad kring fyra huvudscener, alla hämtade ur Erik Dahlberghs egna skildringar. Platsen för den första är Dalum kloster utanför Odense. Carl X Gustaf sitter den 4 februari 1658 vid aftonmåltiden i stora salen. En snöhöljd officer, Erik Dahlbergh, kommer in. Han avlägger rapport om isens

---

lefwerne slopp etc. Det svenska biblioteket utg. av C. C. Gjörwell I, 92. Stockholm 1757: »Hans Kongl. Maj:t ock derpå wille poussera sina victorier, at derigenom bringa Danmark til raison, och d. 30 Jan. gick öfwer på Fyhn; blef han (Erik Dahlbergh) samma dag affärdad efter slaget at recognoscera stora Belten, bliwandes Hans Kongl. Maj:t vid återkomsten igenom hans underdånigste rapport och försäkring om isens starklek förorsakad at resolvera til den undersamma och oförlikneliga marche öfwer stora Belten, 4 mil öfwer isen, samt Langelands, Falsters, Lalands och Seelands äröfrande, alt inför Kjöpenhamn.» — Gyllenborg, G. F., Tåget öfver Bält, 324. Stockholm 1785.

¹ F. F. Carlson, Sveriges historia under konungarna av pfalziska huset I, 317. Stockholm 1855.

² Fridericia, J. A., Adelsvældens sidste Dage 307. Köbenhavn 1894.

tjocklek i Stora Bält och försäkrar, att han »Hans Maj:t genom Guds hjälp med arméen utan skada vill överbringa till Låland». Carl X Gustaf blir övermåttan glad, slår ihop händerna och utbrister: »Nu, bror Fredrik, skola vi talas vid på god svenska». Han låter genast spänna för sin vagn, befäller Dahlbergh äta vid sitt bord och med Dahlbergh i sitt sällskap kör han till Nyborg för att överlägga med Carl Gustaf Wrangel. Den andra scenen är förlagd till slottet i Nyborg. Carl Gustaf Wrangel och Corfitz Ulfeld avråda konungen bestämt från att på isen gå över Stora Bält, »förebärande så många otaliga farligheter, som Bälten med sig förde och andra inconvenientier, som Hans Maj:t och arméen kunde råka i». Men Dahlbergh vidhåller sin försäkran, att föra konungen över utan skada. Carl X Gustaf låter sig nära nog övertalas av Wrangel och Ulfeld och går till sängs. Mitt i natten kallar han Dahlbergh till sig. Dahlbergh upprepar än en gång sin försäkran att, så framt frosten fortsätter eller som det heter i en annan berättelse, om vädret ville slå om till frost, föra konungen över, »hade han ock tre gånger hundrade tusen man». Konungen svarar: »Nu, det är gott, I skolen ock så göra. Och jag vill i Herrans namn gå fort; Wrangel och Ulfeld må säga vad de vilja. Deras mening kan vara god, men denna occasion är allt för kostelig att låta så förbigå.» En sekreterare efterskickas och får konungens befallning, att, riksamiralen oåtspord, skriva order till alla regementen att följande dag möta konungen i Svenborg. Scenen avslutas med ett uppträde mellan Wrangel och Dahlbergh. »I skolen få skam», säger Wrangel; »I bringen konungen om scepter och krona». Dahlbergh replikerar med friskt mod och gott samvete: »Det jag har lovat, vill jag med Guds hjälp hålla.» De båda sista scenerna avspelas på Stora Bälts is och vid den kungliga fredsbanketten på Fredriksborgs slott den 4 mars 1658. I den förra ser man Erik Dahlbergh på konungens befallning rida i spetsen för den svenska arméen och visa den vägen över Stora Bält. I den senare sitta de båda konungarna, Carl X Gustaf och Fredrik III, och tala över bordet om kriget och i synnerhet den undersamma marschen över Bälten.

Carl X Gustaf vänder sig om, pekar på Erik Dahlbergh, som står bakom hans stol, och säger med ett leende: »denne här har visat mig vägen hit in på Själland». Fredrik III räcker Erik Dahlbergh handen, som denne kysser med tillbörlig reverens. Men den danska drottningen Sophia Amalia »snedde» esomoftast ögonen på Erik Dahlbergh och menade »fuller till äventyrs icke allt det som gott är». Tåget över Bält är mera en Erik Dahlberghs än en Carl X Gustafs bragd. Den 32-årige generalkvartermästaren är händelsernas huvudhjärte. Carl X Gustaf har själv erkänt det.

Ett försök till brytning mot denna uppfattning kom 1921. I en detta år utgiven skrift hävdade den svenske krigshistorikern, general Gustaf Björnin samma uppfattning som samtiden; åran för tåget över Bält tillkom enligt honom helt och odelat Carl X Gustaf själv. Björnin vänder sig med skarpa mot den avgörande betydelse som tillskrivits Erik Dahlbergh. »Glansen av dennes ålderdoms förtjänster», menar han, »har spritt sin gloria även över hans tidiga läroår och oerhört förstorat hans insats ifråga om svenska arméens övergång av Stora Bält.» Ingen samtida nämner något därom. »Det förefaller därför en nutida forskare,» slutar Björnin sin undersökning, »som om Dahlbergh skapat sin tidigare historia utan vittnen ¹.»

Gustaf Björnins uppfattning har icke vunnit anslutning. Hans undersökning hade många förtjänster, men led även av uppenbara svagheter. Den samtida kritiken slog ned på dessa. Björnins arbete karakteriserades som ett försök att utan fullgiltiga skäl »nedsätta ett av våra allmänt erkänt vackraste minnen från vår storhetstid», och »en hittills som en av storhetstidens allra ypperste ansedd man». Kritikens syfte var ett »återupprättande av Dahlberghs anseende ².» Även en följande historieskrivning har funnit, att de skäl, som Gustaf Björnin förebragt för sin uppfattning, ej verka över-

---

¹ Gustaf Björnin, Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält. Stockholm 1921.

² Munthe, L. W:son, Tidskrift i fortifikation 1922, 41; jmf. Ericsson, E. och Vennberg, E., Erik Dahlbergh 261. Uppsala 1925.

tygande. Den har fastslagit, att den traditionella uppfattningen om det avgörande inflytande, som Erik Dahlbergh haft för Carl X Gustafs beslut att gå över Bält, alltjämt torde bevara sin giltighet ¹. »Erik Dahlbergh har vunnit världsrykte som upphovsman till och ledare av Carl X Gustafs tåg över Bälten 1658,» heter det i den senaste sammanfattande framställningen av Carl X Gustafs historia ².

Carl X Gustaf och Erik Dahlbergh är det enda problem, som historieskrivningen mera ingående diskuterat vid behandlingen av Tåget över Bält. Det är ännu olöst. Även andra återstå. Tåget över Bält har i själva verket aldrig skildrats på grundval av kvarlevor och samtida berättelser.

II.

Kriget mellan Sverige och Danmark 1643—1645 hade inletts med ett svenskt blixöverfall. Utan krigsförklaring eller föregående varsel ryckte Lennart Torstensons armé in i Danmark och ockuperade Holstein och Jylland. Ingen i Danmark hade trott på möjligheten av ett dylikt överfall. Kristian IV hade tillbakavisat ryktena om ett förestående fredsbrott från svenskarnas sida med orden: »ville de endeligt deran, da haaber jeg, at de som kristne vare os ad, forinden de begynde noget af importance». Fredrik III gick 1657 andra vägar än svenskarna under Axel Oxenstiernas ledning 1643. Innan han började någon fientlighet utfärdade han en högtidlig krigsförklaring. En dansk härold i gammaldags ståt och åtföljd av en trumpetare red över riksgränsen och överlämnade krigsförklaringen till den svenske landshövdingen i Halmstad. De olika sätten att börja ett krig äro karakteristiska för de båda nordiska rikena vid mitten av 1600-talet — det nyskapade, målmedvetna och slagkraftiga Sverige och den medeltida, i åldriga former stelnade danska adelsrepubliken.

Den danska krigsplanen — i den mån en sådan existe-

---

¹ Ericsson, E., i Svenskt biogr. lex. IX, 619; Sveriges historia till våra dagar VII, 333.

² Sveriges historia genom tiderna III, 45.

rade — gick 1657 ut på att huvudanfallet skulle riktas mot de svenska besittningarna i Tyskland; man syftade främst mot en erövring av Bremen och Verden. Endast mindre styrkor avdelades mot det egentliga Sverige. Fredrik III själv gick med den danska örlogsflottan till Danzig. Avsikten var att hindra Carl X Gustaf att till sjöss återvända hem till Sverige. Fredrik III nåddes under denna flottexpedition av en första olyckspost. Carl X Gustaf reste icke hem. Han gick till anfall.

Den 20 juni fick Carl X Gustaf i Thorn kunskap om den danska krigsförklaringen. Han var sedan länge beredd på krig med Danmark; han hade själv i april 1657 befallt riksrådet i Stockholm debattera frågan om Sverige skulle först angripa Danmark eller förvänta första slaget¹. Redan den 26 juni kunde han sätta sin armé i marsch. Den gick västerut från Bromberg.

Carl X Gustaf hade 1657 bestämt sig för samma krigsplan som Lennart Torstenson 1643: att rikta huvudanfallet mot Danmarks sårbaraste punkt, dess sydgräns. Anfallet följdes av samma framgång som 1643. Under sensommaren 1657 ockuperade Carl X Gustaf Holstein och Jylland. Den danska arméen försökte knappast något motstånd. Mer eller mindre i panik drog sig huvuddelen tillbaka inom Fredriksoddes vallar. Natten mellan den 23 och 24 oktober stormade Carl Gustaf Wrangel Fredriksodde. Allt motstånd väster om Lilla Bält var därmed brutet.

Framgångarna hade varit överväldigande. Men trots dem var Carl X Gustafs ställning på Jylland vid årsskiftet 1657—1658 ej utan stora faror. Farorna hotade söderifrån. Brandenburg var i färd med att ansluta sig till Sveriges fiender och från slutet av år 1657 pågingo i Berlin underhandlingar mellan Brandenburg, Österrike och Polen om ett offensivt förbund mot Sverige. Det förbereddes ett stort lagt anfall mot den svenska arméen i Holstein och Jylland. Generalstaterna arbetade samtidigt för en fred mellan Sverige

---

¹ Sv. riksrådets prot. 1657: 145.

Curt Weibull.

och Danmark, som skulle återställa status quo. Carl X Gustaf såg farorna närma sig. Hans tankar kretsade under dessa förhållanden oavbrutet kring en övergång till de danska öarna. Han tänkte ursprungligen att övergången skulle ske till sjöss före vinterns inbrott och gjorde förberedelser härför. Den starka frost, som satte in under slutet av januari 1658, möjliggjorde emellertid att förverkliga hans tankar på annan väg. Tidigt på morgonen den 30 januari satte Carl X Gustaf den svenska arméen i marsch ut på isen över Lilla Bält. Konungen ledde personligen arméen. »Han tänker inte på att äta eller vila sig och bekymrar sig inte om något, som rör hans egen person. Han vill själv vara överallt, där han tror sin närvaro nödvändig,» skrev Terlon till Mazarin¹. Övergången av Lilla Bält var full av risker. Carl X Gustaf fick se sin egen kaross förspänd med sex hästar och två kompanier soldater försvinna under isen. Men övergången genomfördes och huvuddelen av den danska arméen på Fyen tillintetgjordes i slaget i Tybring vik.

III.

I ett brev från Odense av den 2 februari till den svenske ministern i Frankfurt am Main Mattias Biörenklou har Carl X Gustaf själv karakteriserat övergången av Lilla Bält med orden: »Det är ett synnerligt Guds nådeverk, att jag så lyckligt och utan folkspillan passerat är, (att) där tisdagen tillförne strömmen gick helt ren, jag lördagen med hela arméen övermarscherade»².

För händelseutvecklingen på Fyen under de närmast följande dagarna föreligger ett ej helt obetydligt samtida eller nära samtida källmaterial. Det viktigaste av detta är Carl X Gustafs egna order och brev, Carl Gustaf Wrangels skrivelser till konungen, den franske ambassadören chevalier de Terlons rapporter till Paris och de officiella svenska krigsrelationer,

¹ Terlon till Mazarin. Odense ²/₂ 1658.

² Carl X Gustaf till M. Biörenklou. Odense ²/₂ 1658. Riksreg. Sv. Riksark. F. F. Carlson, a. a. 442. Stockholm 1883.

som spredos i avskrifter och i tryck kort efter händelserna ¹. Källmaterialet är hittills icke helt utnyttjat. Det tillåter att i vissa stycken ingående följa Carl X Gustafs handlingar, hans planer och dispositioner.

Övergången av Lilla Bält var genomförd redan kl. 10 f. m. den 30 januari ². Med överväldigande snabbhet fullföljde Carl X Gustaf segern. Redan samma dag övergången skett, utsände han en rad svenska truppstyrkor för att tillintetgöra återstående delar av den danska arméen på Fyen. Claës Åkesson Thott gick till Iversnäs och nedhögg eller tillfångatog ett där stående allmogeuppbåd. Rutger von Ascheberg sändes med sitt regemente mot Middelfart och tvingade på Hinds-gavl slott generalmajor Hindrickson att själv ge sig tillfånga och hans trupper att gå i Carl X Gustafs tjänst; han erövrade samtidigt 60 stora och små kanoner, ett stort förråd av proviant och ammunition och ett antal monterade och omonterade farkoster. En major vid Wittenbergs regemente marscherade till Odense; fyra danska riksråd, den danske överbefälhavaren på Fyen Ulrik Christian Gyldenlöve och en truppstyrka under överste Sten Bille togos där tillfånga. Generalmajor Fabian Berndes skickades med två regementen till Svenborg; han överrumplade och införlivade med svenska arméen fyra kompanier till häst, som voro i anmarsch från Langeland. Följande dag, den 31 januari, tågade riksamiralen Carl Gustaf Wrangel med största delen av kavalleriet och dragonerna till Nyborg; senare förstärktes hans styrka med två brigader till fots och några kanoner. Staden och slottet intogs strax, men fyra danska örlogsskepp i hamnen lyckades rädda sig. Carl X Gustaf själv övernattade efter övergången av Lilla Bält i Kjöngs by och begav sig följande dag till Odense. Han tog först sitt huvudkvarter i Dalum

---

¹ Terlons depescher till Mazarin finnas, som redan nämnt, i Archives des Affaires Étrangères. Danemark 9. Paris. Hans depescher till de Brienne ha hamnat i British Museum, Harleian Manuscripts n:o 4535. De överensstämma nära med hans depescher till Mazarin. — Om krigsrelationerna se Björnin, G., Carl X Gustaf och Erik Dahlbergh 4.

² Terlon till Mazarin. Odense ²/₂ 1658.

kloster, strax utanför staden, senare, den 3 februari, inne i staden ¹.

Carl X Gustaf hade hastigt bemäktigt sig hela Fyen. Hans dispositioner visa emellertid, att han redan från första stund syftade längre. Huvuddelen av arméén under befäl av två hans främsta generaler, Carl Gustaf Wrangel och Fabian Berndes, kommenderades till Nyborg och Svenborg, de båda övergångsorterna till Själland. Befälhavarna här hade order att undersöka isen på Stora Bält. Den franske ambassadören, chevalier de Terlon, lade även märke till att konungen givit order om att grovt artilleri skulle överföras till Fyen från Fredriksodde. Han var imponerad av Carl X Gustaf och av vad han upplevde. Han skrev till Mazarin, att han misstänkte, att konungen, om isen på Stora Bält blev så stark att den bar, hade för avsikt att marschera över till Själland och gå på Köpenhamn. »Det är intet tvivel,» skrev han, »att han gör det, om det är görligt. Ty hans vaksamhet och snabbhet förekommer och överraskar hans senfärdiga fiender och han försummar aldrig ett tillfälle att utnyttja ett övertag» ².

Undersökningen av isen på Stora Bält anförtroddes under Carl Gustaf Wrangels och Fabian Berndes överbefäl åt några av arméens regementsofficerare. Generaladjutanten Fredrik von Ahrensdorff och överstelöjtnanten Lübecker rekognoscerade vägen Nyborg—Korsör, generalkvartermästaren Erik Dahlbergh vägen Svenborg — Langeland — Låland. Carl X Gustafs dispositioner och beslut i högkvarteret blevo beroende av de rapporter, som från dessa ingingo om isen på Stora Bält.

Från Carl Gustaf Wrangel kommo dagligen rapporter. Den första kom redan den 1 februari. Wrangel rapporterade, att han hört berättas, att isen skulle bära vid Tåsinge, ön i farvattnet mellan Fyen och Langeland, att gå över till Langeland och så till Låland. »Ingen minut att försumma,» svarade konungen samma dag han fick denna rapport. Blir Wrangel

¹ Krigsrelationen. Rutger von Ascheberg har senare i sin »Journal» lämnat en skildring av händelserna vid Hindsgavl. Hvitfeldtska läroverkets bibliotek. Göteborg.

² Terlon till Mazarin. Odense ²/₂ 1658.

förvissad om att isen bär och frosten fortsätter, skall han icke underlåta att genast med alla sina trupper utom ett regemente och 50 à 60 musketerare marschera åt Langeland. Beslutar han sig härför, skall konungen sända de »små lätta stycken», som han har i Odense och allt kavalleri till Svenborg. »Allt skall möta Eder där,» skrev Carl X Gustaf; »tiden är kostelig; Gud give I komme över åt Själland, det vore en önskelig sak... Toutefois il ne faut point perdre aucune minute, s'il est possible de passera»¹.

Konungens brev till Wrangel av den 1 februari åter speglar hans iver att komma över Stora Bält. Men en liten iakttagelse hade väckt hans misstankar om tillförlitligheten av den berättelse Wrangel meddelat. Wrangel hade tagit danska riksrådet Otto Krag tillfånga. »Jag förundrar mig,» skrev konungen, »varför Otto Krag icke är gången den vägen (över Svenborg) ifall det bure». Följande dag hade Wrangel fått nya underrättelser. En man, som för tre dagar sedan kommit från Langeland, rapporterade han den 1 februari, hade berättat, att »vattnet var än då helt rent mellan bägge länderna». Samme man och alla Wrangel talat med menade också, att det fanns »helt ingen apparence», att isen skulle lägga sig mellan Langeland och Låland. Strömmen var för stark².

De nya underrättelser, som konungen fick från Wrangel om vägen över Langeland och Låland, voro nedslående. Konungen gav upp hoppet om en omedelbar övergång av Stora Bält³. Men den starka frosten fortsatte. Situationen ljusnade. Överstelöjtnant Lübecker rapporterade den 2 februari, att isen från Nyborg till Sprogö var »stark nog»; på andra sidan Sprogö var den däremot icke »på det bästa», men tre flyende danska kompanier hade till fots gått över isen till Själland. De hade merendels lämnat sina hästar kvar på Sprogö; bönder och borgare hade sedan varit och hämtat

¹ Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel. Odense 1/2 1658. Hist. tidskr. 1881: 205.

² Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf. Nyborg 1/2 1658. C. G. Wrangels brev till K. M:t. Sv. Riksark.

³ Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel 2/2 1658. Hist. tidskr. 1881: 205.

dessa. Följande dag skrev Wrangel, att överstelöjtnant Lübecker hade undersökt isen ända till en halv mil från Sjöland. Isen bär icke riktigt; enligt uppgift av en man, som bodde på Sprogö, och av flera andra brukade isförhållandena i dessa farvatten förändras på få timmar. Wrangel tänkte emellertid förlägga en truppstyrka på Sprogö för att ständigt rekognoscera isen; samma natt tänkte han sända en annan styrka till fots över till Sjöland för att söka utröna försvarsanstalterna där. Den allmänna meningen var, att om frosten och det lugna vädret fortfor några dagar, skulle isen komma att bära, uppgav Wrangel. Kl. 10 på kvällen kunde han sända en ny rapport. von Ahrensdorff hade varit helt nära Sjöland, meddelade han. Han hade funnit isen till Sprogö fast nog, men därifrån och till Sjöland mycket lös och hålig. Det vore mycket hasardöst att gå över med arméen, men läte sig väl göra med en mindre styrka. Wrangel sände von Ahrensdorff själv till konungen för muntlig rapport ¹.

Carl X Gustaf tolkade Wrangels rapporter optimistiskt. Enligt överstelöjtnant Lübeckers berättelse hade isen lagt sig på andra sidan Sprogö och var redan så stark, att fientliga ryttare kunnat rädda sig till Sjöland. Konungen förmodade därför, att den pågående kölden skulle komma isen att lägga sig fullständigt och göra den tillräckligt stark för en övergång av Bält vägen Nyborg—Korsör ². Men ännu den 4 februari var allt i ovisshet.

Carl Gustaf Wrangel hade sänt dagliga rapporter om isen sedan den 1 februari. Men från Fabian Berndes hördes länge ingenting om isförhållandena mellan Svenborg och Låland. Erik Dahlbergh hade utsänts för att undersöka dessa. I den rapport av den 1 februari, som konungen mottog följande dag, skrev Wrangel, att han förmodade, att Erik Dahlbergh nu var kommen tillbaka till konungen från Langeland och medfört någon visshet om isförhållandena där. Men Dahl-

¹ Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf. Nyborg ²/₂, ³/₂ 1658. C. G. Wrangels brev till K. M:t. Sv. Riksark.

² Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel. Dalum kloster ³/₂ 1658. Riksreg. Sv. Riksark.

bergh var ej kommen ¹. Den 2 februari förnyade konungen ordern till Berndes att låta Dahlbergh i enlighet med honom av konungen givna order rekognoscera isen mellan Langeland och Låland. Carl X Gustaf brann av iver att höra därom: »För allting låt mig få veta hur det bevänt är med isen mellan Langeland och Låland, på det jag därefter må fatta min mesure, låt mig få veta svar genom natt och dag». Följande dag, den 3 februari, förnyades åter ordern till Berndes att undersöka isen med tillägg, att Dahlbergh skulle sändas tillbaka för muntlig rapport ². Till Wrangel skrev Carl X Gustaf samma dag: »jag förväntar stundeligen Dahlbergh tillbaka». Men ingen Dahlbergh hördes av eller syntes till. Carl X Gustafs tålmod var den 4 februari på bristningsgränsen. »Gud vet vad Fabian Berndes gör, att han inga svar sänder tillbaka», skrev han till Wrangel; »hans kommendering behagar mig slätt intet, ty allt vad han tager sig före, måste gå långsamt; jag tror han har icke en gång sänt Dahlbergh bort eller strikt efterföljt de muntliga order jag honom genom Dahlbergh gav» ³.

Carl Gustaf Wrangel och Carl X Gustaf ha räknat med att Erik Dahlbergh skulle återkomma från sin rekognoscering redan den 2 eller 3 februari. Konungen har därjämte uttalat ett skarpt ogillande av den långsamhet, med vilken undersökningen av isen mellan Svenborg — Langeland — Låland bedrevs. Vissa uppgifter från danskt håll göra det möjligt bedömma, om dessa beräkningar och detta ogillande varit berättigade. Uppgifterna föreligga i den relation, som kommandanten i Nakskov, överste François Edmond lämnat om denna fästnings kapitulation den 7 februari 1658. Edmond berättar, att redan den 31 januari kommo flyende ryttare på isen från Fyen över Langeland till Låland. De medförde under rättelsen, att »allt på Fyen var förlorat». Den 2 februari kommo alltjämt flyende ryttare från Fyen. De inberättade,

¹ Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel ²/₂ 1658. Hist. tidskr. 1881: 206.

² Carl X Gustaf till Fabian Berndes. Dalum kloster ²/₂, ³/₂ 1658. Riksreg. Sv. Riksark.

³ Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel. Dalum kloster ³/₂. Riksreg. Sv. Riksark. Odense ⁴/₂ 1658. Björilin, G., a. a. 49.

att en patrull svenskar redan visat sig på Langeland. Följande dag fick överste Edmondts genom en skrivelse från Langeland underrättelse om att starka fiendliga trupper ankommit dit. De hade mätt och besiktigt isen och funnit den stark nog för en övergång från Langeland till Låland ¹.

Det framgår av dessa François Edmondts uppgifter, att budet om nederlaget vid Tybring vik den 30 januari genom flyende ryttare nått Nakskov redan den 31 januari. Isen på Stora Bält mellan Fyen och Låland har burit redan denna dag, i varje fall för enskilda ryttare. Den rapport från Wrangel om att det berättades, att isen bar här, som Carl X Gustaf erhöll den 1 februari, har sålunda varit riktig. Erik Dahlbergh har utsänts på sin rekognoscering senast den 31 januari ². Men tidigast den 2 februari, två dygn senare än de flyende ryttarna, har han nått fram till målet för sin rekognoscering, isen mellan Langeland och Låland. Vägen dit var endast c. 8 mil. Carl X Gustaf har haft grundad anledning både för sin förväntan, att Erik Dahlbergh skulle återkommit redan den 3 februari och för sitt skarpa ogillande av Fabian Berndes långsamhet. Det har brustit vid den svenska rekognosceringen av isen mellan Svenborg och Låland, det frontavsnitt där Erik Dahlbergh under Fabian Berndes överbefäl ledde rekognosceringen.

Först efter nära fem dygn hade Erik Dahlbergh fullgjort undersökningen av isen. På kvällen den 4 februari var han tillbaka hos Carl X Gustaf. Han kunde rapportera »det han

---

¹ Relation des Rittern und Obristen Franciscus Edmondts gewesten Commandant Zu Nachsaw wegen ybergab selbigen orths. Danske Magazin V: 3, 73.

² Krigsrelationens uppgift, att Erik Dahlbergh utsänts för rekognoscering av isen den 2 februari är oriktig. Jfr ovan sid. 12 anförda brev från Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf av den 1 februari. I nedan sid. 26 not 1 anförda skrivelse av ²⁷/₁₂ 1659 uppger Dahlbergh, att han utsänts den ³¹/₁, i senare skrifter att detta skett natten till denna dag eller den ³⁰/₁. — I Krigsrelationens första avfattning äro varken von Ahrensdorff eller Erik Dahlbergh nämnda i samband med rekognosceringen. Denna omtalas endast i allmänna ord. Danska krigen XIV: 1. Sv. Riksark.

allt väl hade provat och intet annat hoppades, än att det nogsamnt skulle bära över»¹.

Den 4 februari har Carl X Gustaf sålunda i Odense fått gynnsamma rapporter om isen i Stora Bält. Denna bar både mellan Nyborg och Korsör och mellan Svenborg och Låland, på den förra vägen dock med säkerhet endast för en mindre styrka. Samma dag kom en kurir från det engelska sändebudet i Köpenhamn, Philip Meadowe. Han medförde en begäran om vapenvila och anbud om fred från Fredrik III. Denne hade redan utsett två danska riksråd, rikshovmästaren Joachim Gersdorff och Christen Skeel, till fredsunderhandlare. Fredrik III anhöll, att även Carl X Gustaf måtte utse två underhandlare och bestämma tid och plats för underhandlingarna.

Någon gång tidigare på dagen hade Carl X Gustaf skrivit till Wrangel, att han på middagen följande dag ärnade komma till honom och bese Nyborg. Inför de rapporter och det freds-anbud han erhållit, ändrade han sitt beslut. Redan den 4 februari kl. 9 på kvällen, satte han sig i sin vagn och körde »strax genom natten» till Nyborg².

IV.

Carl X Gustafs fantasi arbetade under dagarna 31 januari—4 februari oavbrutet med planer på en övergång till Själland. Men rapporterna från Fabian Berndes hade uteblivit, Erik Dahlbergh icke återkommit. Konungen var utan säker kunskap om isförhållandena mellan Langeland och Låland. I sina order till Wrangel och Berndes från dessa dagar vacklar han därför mellan olika alternativ. Än trodde han det var säkrast, att hela arméen gick över från Langeland till Låland eller från Nyborg till Korsör, än att Berndes

¹ Krigsrelationen. Gustaf Björnin, a. a., 18, 29, har sökt orsaken till Dahlberghs sena återkomst i hans i den s. k. dagboken omtalade »extra tur» till Ærö. Jmfr Munthe, L. W:son, a. a., 43 och Ericsson och Vennberg, a. a., 263.

² Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel. Odense $\frac{1}{2}$ 1648. Björnin, G., a. a. 49. Krigsrelationen. Terlon till Mazarin. Vaalse på Falster $\frac{10}{2}$ 1658.

med kavalleriet gick den förra vägen och Wrangel med fotfolket den senare. De order han gav Wrangel och Berndes lydde: Bär isen, så gå i Herrans, i Guds, i Jesu namn över. Två regementen hade beordrats gå till Svenborg; »hela grossen skall följa», meddelade han den 3 februari Berndes. Samma dag skrev han till Wrangel: »bär det över åt Korsör, skall allt följa Eder dit»¹.

På kvällen den 4 februari gåvo von Ahrensdorffs och Dahlberghs rapporter Carl X Gustaf grundad anledning anta, att övergången skulle kunna genomföras. Men följande dag var situationen plötsligt förändrad. Allt svävade åter i det ovissa.

Alltsedan övergången av Lilla Bält hade det varit frost. Isen på Stora Bält hade för varje dag blivit starkare och starkare. Den 5 februari slog vädret om. Det växte upp en »stor storm». Vädret syntes kasta sig, vintern slå sig till töväder. Det hölls för fast olikt, att isen skulle ha något bestånd. Carl X Gustaf fick i Nyborg den 5 februari påtagliga bevis på att isen höll på att gå sin kos. Rekognosceringspatruller, som utsänts mot Korsör, gingo ner sig². I Köpenhamn hade nederlaget på Fyen väckt allmän skräck. Generalstaternas sändebud där, Conrad van Beuningen, noterade emellertid i en sin depeesch till Haag av den 7 februari, att man sedan från dag till dag börjat repa mod i Köpenhamn. »Vädrets stränghet begynner i de två sista dagarna avta», skrev han; »en stark vind åtföljd av mycket ringa köld ger hopp om att ispassagen över Bält vill bli så farlig, att konungen av Sverige ej skall göra något försök därpå»³.

Nervositeten var i dessa dagar stor även i Nyborg. Wrangel hade för att skaffa sig underrättelser om isförhållandena i Stora Bält kallat till sig en man, som bodde

¹ Carl X Gustaf till Carl Gustaf Wrangel. Odense och Dalum kloster $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{2}$ (två brev) 1658; densamme till Fabian Berndes. Dalum kloster $\frac{3}{2}$ 1658. Riksreg. och C. G. Wrangels brevväxling med kungl. personer. Sv. Riksark.

² Krigsrelationen. Ehrensteens relation, ovan sid 1 not 1.

³ van Beuningen till Generalstaterna. Köpenhamn $\frac{7}{2}$ 1658. Samlinger til Danmarks Historie under kong Frederik den tredies regering, udg. av P. W. Becker I, 395.

på Sprogö. När denne man senare kom till Köpenhamn, berättade han, att Wrangel varit så otålig, att han sprungit ut var kvart för att se om vinden och kölden tog av eller till¹. Wrangels nervositet är förklarlig. Gick isen upp, var den svenska arméens ställning på Fyen så riskabel som gärna möjligt. Det var fara, att den ej skulle kunna taga sig därfån. Den svenska flottan hade icke lyckats nedkämpa den danska och låg nu i vinteride i Stockholm. Den danska flottan behärskade farvattnen runt Fyen; i Nyborg lågo fyra danska örlogsfartyg, som Carl X Gustaf ej lyckats bemäktiga sig. Fyen föreföll icke heller kunna föda den svenska arméen någon längre tid. »Jag befruktar, att om arméen längre ännu skall bliva beståendes här i landet, att det helt och hållet bliver ruinerat, så att de regementen, som Eders Kungl. Maj:t sedan har destinerat till att förbliva här i landet, lärer lida nöd,» skrev Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf².

Den 5 februari var det uppenbart, att isen icke längre bar från Nyborg till Korsör. Enligt Erik Dahlberghs rapport hade isen mellan Langeland och Låland burit den 2 eller 3 februari. Väderomslaget — stormen och tövädret den 5 februari — uteslöt att basera en övergång av Stora Bält på denna rapport. Tanken på reträtt från Fyen låg under dessa förhållanden nära. På Nyborgs slott övervägde Carl X Gustaf och det svenska överbefälet också den 5 februari att beordra regementena att draga sig tillbaka från Fyen och gå över igen åt Jylland i sina förra kvarter; endast fotfolket och några få regementen skulle lämnas kvar i Odense³. Samtidigt tog Carl X Gustaf i Nyborg ställning till Fredrik III:s av Philip Meadowe förmedlade fredsambud. Han avlog hans begäran om vapenvila, men antog anbudet om fredsunderhandlingar. Till sina underhandlare utsåg han Corfitz Ulfeld och riksrådet Sten Bjelke och bestämde, att de svenska och danska

---

¹ Goess till konung Leopold. Köpenhamn 7/2 1658. Arkivet i Wien.

² Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf. Nyborg 3/2 1658. C. G. Wrangels brev till K. M:t. Sv. Riksark.

³ Krigsrelationen.

underhandlarna skulle mötas den 13 februari i Rudköping på Langeland eller på Sprogö mellan Själland och Fyen.

I Nyborg tordes, enligt Edvard Ehrensteens uppgift i hans tidigare omnämnda relation om Carl X Gustafs krig vid riksdagen 1658, ingen tillråda Carl X Gustaf att på isen gå över Stora Bält. Ingen visste om isen bar från Svenborg till Låland. Men Carl X Gustaf släppte icke sina planer på en övergång. Han fasthöll dem energiskt. Han sände nya patruller mot Falster, Langeland och Låland för att undersöka isen på vägen från Svenborg ¹. Rapporterna från dessa nya patruller blevo avgörande.

De först inkomna rapporterna innehöllo, att tövädret och stormen, som var blandat med snöglopp, hade föga skadat isen. Man förmodade, att den till och med kunde bliva starkare därav, om Gud ville låta vinter åter följa ². Carl X Gustaf fattade omedelbart innebörden och betydelsen av dessa rapporter. Det var »nästan natt», men han bröt strax upp från Nyborg. Han tog Corfitz Ulfeld och kavalleriet med sig och lämnade Wrangel och infanteriet i Nyborg ³.

Sent på kvällen den 5 februari kom Carl X Gustaf till Svenborg. Vid framkomsten dit fann han, att regementena där i enlighet med tidigare order samma afton under markgrevens av Baden befäl marscherat till Langeland; ett regemente, som beordrats till Nyborg, hade misstagit sig och gått till Svenborg. Strax före kl. 11 på kvällen återkom en till namnet okänd major. I spetsen för 60 ryttare hade han rekognoscerat isen mot Låland. Han rapporterade: i slutet trupp, i trav och till och med i galopp hade han ridit över isen; han hade funnit den tillräckligt stark. Majoren hade även tagit några fångar på Låland; även alla dessa sade, att isen var tillräckligt stark ⁴. Denna svenska patrull omtalas

¹ Terlon till Mazarin. Vaalse på Falster ¹⁰/₂ 1658.

² Krigsrelationen.

³ Carl X Gustaf till generalissimus Adolf Johan. Vaalse ⁸/₂ 1658. Riksreg. Sv. Riksark.; Terlon till Mazarin. Vaalse ¹⁰/₂ 1658; Krigsrelationen.

⁴ Corfitz Ulfeld till Carl Gustaf Wrangel. Svenborg ⁵/₂ kl. 11 e. m. 1658. Björnin, G., a. a. 50; Krigsrelationen.

även i en samtida dansk almanackanteckning. Den hade varit i land vid Grimsted gård på Låland och plundrat denna¹.

Edvard Ehrensteen uppger i sin riksdagsrelation, att Carl X Gustaf i Svenborg fick underrättelse om isens styrka. Uppgiften är riktig. Sin kunskap har konungen fått genom den svenske majorens rapport, som gav klart besked om isen mellan Langeland och Låland. På grundval av denna rapport fattade Carl X Gustaf sitt beslut. Han beslöt, att redan samma natt gå över till Langeland.

Carl X Gustaf fattade det första avgörande beslutet om övergången av Stora Bält i Svenborg. I detta ögonblick inträdde Corfitz Ulfeld som hans närmaste man, det har icke alldeles utan rätt sagts som hans stabschef. På konungens befallning meddelade han Carl Gustaf Wrangel den rapport, som ingått om isen mellan Langeland och Låland samt konungens beslut. »I detta nu,» skrev han kl. 11 på kvällen till Wrangel, »gå våra trupper över till Langeland. Om isen i morgon är likadan som nu, hoppas Hans Maj:t kunna låta arméén marschera till Låland i morgon bittida». Konungens önskan var, skrev Ulfeld vidare, att Wrangel skulle låta undersöka isen mellan Nyborg och Korsör. Om isen icke bar där, skulle Wrangel gå samma väg som konungen. Wrangel skulle oförtövat få nya underrättelser, om konungen gick till Låland².

På natten till den 6 februari kom Carl X Gustaf till Rudköping på Langeland. Nya patruller utsändes för att noggrant undersöka isens tjocklek och styrka. Rapporterna

¹ »Den 5 februarii gik et Partie af de Svenske fra Langeland og over til Grimstedgaard her i Lolland paa Isen at prøve dens Styrke, og samme Nat udplundret den samme Herregaard, og tog en ung Herremand fra Gaarden med dem tilbage.» Poul Roggert, Tvende Stykker til den danske Krigshistorie 20. Köpenhamn 1775. — François Edmondts uppger, att han tidigt på morgonen den 5 februari fått underrättelse om plundringen av Grimsted gård. Danske Magazin V: 3, 75. Enligt överste H. V. Boths berättelse om Naskovs kapitulation ägde plundringen rum torsdagen den 4 februari. Danske Samlinger I, 35.

² Corfitz Ulfeld till Carl Gustaf Wrangel. Björnin, G., a. a. 50; Terlon till Mazarin. Vaalse på Falster 10/2 1658.

voro fortfarande gynnsamma: isen var god nog, inte tvivel, att det skulle bära över ¹.

Den svenska arméen under konungens direkta befäl på Langeland var enligt den officiella krigsrelationen förutom »officerare och estandarterne» inte över 2000 ryttare. Den hade försvagats genom att ryttarna i stor myckenhet begivit sig bort på plundring ². Men Carl X Gustaf tvekade icke. Trots arméens litenhet beslöt han gå över till Låland. Marschen gick ut på isen. Ryttarna gingo till fots och ledde sina hästar vid tygeln, för att tyngden ej skulle bliva så stor. Carl X Gustaf själv följde i eftertruppen. »Man har aldrig hört sägas, att det hav man måste gå över och vilket är tre mil brett, (»trois grandes lieus») någonsin varit tillfruset,» skrev Terlon till kardinal Mazarin; »det var något häpnadsväckande, när man var mitt ute på isen och såg vida havet på båda sidor». Marschen torde ha följt samma väg som den svenske majoren och hans patrull ridit den 5 februari. Målet var den plats, där patrullen varit i land, Grimsteds gård på Låland. Vid pass middag den 6 februari var Carl X Gustaf och den svenska arméen framme ³.

Fyen hade saknat alla fasta platser. På Låland låg där- emot en stark fästning, Nakskov med dess stad. Carl X Gustaf lät på aftonen den 6 februari en trumpetare uppfordra staden att ge sig. Kommendanten vägrade och avvisade trumpetaren »med en hop spotska ord.» Men redan följande dag kapitulerade fästningen till Corfitz Ulfeld ⁴. Carl X Gustafs marsch kunde ohindrad fortsätta. Den 8 tog han sitt huvudkvarter i Vaalse på Falster.

---

¹ Krigsrelationen.

² Carlbom, J. L., Karl X Gustaf från Weichsel till Bält 453, har på delvis osäker grund beräknat Carl X Gustafs armé vid Bältövergången den 6 februari till »minst 4000 man och några hundra däröver».

³ Terlon till Mazarin. Vaalse på Falster ¹⁰/₂ 1658. Krigsrelationen. Denna anger oriktigt, att övergången till Låland skedde den 7 februari.

⁴ E. Ehrensteens dagboksanteckningar år 1658. Handl. rör. Skandinavien historia 39: 356. Krigsrelationen. Överstarna Boths och Edmonds övan sid. 19 anförda relationer.

Carl X Gustaf stod på Falster. Men tåget över Bält var icke genomfört härmed. Carl X Gustafs egen övergång av Stora Bält var ett äventyrligt företag. Men det kanske äventyrligaste av allt var, att Carl X Gustaf lämnat en huvuddel av den svenska arméen kvar på Fyen. Denna stod ännu i Nyborg under Carl Gustaf Wrangels överbefäl ¹.

Genom Corfitz Ulfeld hade konungen från Svenborg givit Wrangel order, att antingen gå över till Korsör eller följa samma väg som konungen själv. Ordern hade förnyats från Låland. När denna order nådde Wrangel, hotade isen mellan Nyborg och Korsör att gå upp. Det blåste starkt och töväder syntes stå för dörren. En övergång till Korsör var enligt Wrangels mening icke genomförbar. Men Wrangel visste också väl, att isen i Stora Bält vid det väder, som hotade komma, brukade gå upp på några få timmar. Mannen på Sprogö hade upprepade gånger fäst hans uppmärksamhet härpå. Wrangels hopp var den 6 februari, att »Gud måtte något fördröja det inbrytande tövädret». Den oro, som grep honom, återspeglas i ett egenhändigt postscriptum i ett brev till Carl X Gustaf. »Den högste Gud give,» skrev han, »att detta starka väder inte förr måtte riva upp isen, förrän som jag kommer över. Jag befruktar, att denna starka vinden lär görä isen mycket falsk och bräcklig, efter som vattnet allerede står över fötterna här på isen, så att våra knektar ej kunna längre stå på vakt för fiendens skepp för vätskas skull. Jag skall maturera min marsch så mycket mänsk- och möjligt är. Den aller högste Gud bevare Eders Kungl. Maj:ts uti detta viktiga verks förehavande och give över dess fiender lycka och välsignelse. Jag tager min väg Eders Kungl. Maj:ts marsch efter, eftersom jag intet tror mig att gå vid Korsör över» ².

I två dygn stod ena huvuddelen av den svenska arméen

---

¹ Carlbom, J. L., a. a., 455 har beräknat Wrangels armé till »inalles kanske 2900 man eller något mindre». Även denna beräkning vilar på osäker grund.

² Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf. Nyborg ½ 1858. Björnin, G., a. a. 52.

på Fyen, den andra på Låland och Falster. Men Wrangels hopp att Gud måtte fördröja det inbrytande tövädret gick i uppfyllelse. Den 7 februari var Wrangel på Langeland. Följande dag kunde han från Grimsted underrätta Carl X Gustaf om att han och hans armé stod på Låland¹.

Tåget över Bält var genomfört.

V.

I tidigare framställningar av Tåget över Bält ha källorna begagnats utan hänsyn till deras avfattningstid och karaktär. Framställningarna äro mosaiker med stenar hämtade från alla källorna, men främst från de yngsta och från dessas dramatiska scener och pittoreska detaljer. Den framställning, som här lämnats, är uteslutande byggd på skriftliga kvarlevor från dagarna för Tåget över Bält och på samtida berättelser. Framställningen har blivit avvikande.

Erik Dahlberghs insats kan på grundval av det samtida källmaterialet noggrant avgränsas och bestämmas. Den har varit av samma karaktär, som trenne andra svenska regementsofficerares, generaladjutanten Fredrik von Ahrensdorff, överstelöjtnanten Lübecker och en till namnet okänd svensk major. Samtliga ha utkommenderats för att rekognoscera isen på Stora Bält. von Ahrensdorff och Lübecker ha undersökt isen mellan Nyborg och Korsör. Den förre har den 3 februari varit i närheten av Själland och kunnat fastställa, att isen denna dag bar för en mindre truppstyrka. Erik Dahlbergh har den 2 eller 3 februari undersökt isen mellan Langeland och Låland och kunnat rapportera, att han »intet annat hoppades, än att det nogsamt skulle bära över». Den svenske majoren har slutligen den 5 februari kunnat definitivt meddela Carl X Gustaf, att isen bar från Svenborg till Låland.

Erik Dahlberghs rapport om isen mellan Langeland och Låland har inkommit sent, först nära fem dygn efter hans utkommendering. Förseningen har äventyrat övergången av

---

¹ Carl Gustaf Wrangel till Carl X Gustaf. Tranekjer slott 7/2 och Grimsted gård 8/2 1658. C. G. Wrangels brev till K. M:t. Sv. Riksark.

Stora Bält, och Carl X Gustaf har icke utan grund anklagat Erik Dahlberghs överbefälhavare för långsamhet och misstänkt honom för försummelse att strikt lyda order. Lika litet som von Ahrensdorffs rapport har Erik Dahlberghs haft avgörande betydelse. Erik Dahlbergh har icke varit den närmaste upphovsmannen till Carl X Gustafs beslut att gå över Bält; hans rekognoscering av isen icke varit utslagsgivande; hans råd icke bestämt Nordens öde. En övergång av Bält ingick alltså sedan landgången på Fyen oavbrutet i Carl X Gustafs planer; de avgörande besluten om övergången ha grundats på andra rekognosceringar och rapporter än Erik Dahlberghs.

Den betydelse, som historieskrivningen traditionellt tillerkänt Erik Dahlbergh för Tåget över Bält, har intet stöd i samtida källor. Den vilar helt på Erik Dahlberghs egna berättelser.

Under tiden efter Tåget över Bält kvarstod Erik Dahlbergh såsom generalkvartermästarelöjtnant. Han användes i viktiga uppdrag av konungen. Men han erhöll ingen militär befördran och likalitet någon belöning för någon sin insats under Tåget över Bält¹. Efter Carl X Gustafs död fick Dahlbergh enligt egen uppfattning »lida många förföljelser och förtret». Han utnämndes 1660 till överstelöjtnant vid Södermanlands regemente, men fick i ej mindre än fjorton år

---

¹ I samband med ett hemligt uppdrag, enligt Dahlberghs egen uppgift i sin s. k. dagbok delvis ett spioneriuppdrag — avritning av Kronborg slott —, fick Dahlbergh genom kungligt brev av den 16 april 1658 200 dlr. sm:t:s ränta av några gårdar och enligt uppgift i dagboken även löfte om adelskap. Efter ett nytt spioneriuppdrag — avritning av Köpenhamns befästningar — påmintes i ett nytt kungligt brev till kammaren av den 29 augusti 1658, att denna ränta skulle lämnas så snart några gårdar hemfölla till kronan och detta motiverat med Dahlberghs »oförtrutna och trogna krigstjänst». Ännu så sent som 1661 hade emellertid denna donation ej effektuerats. Dahlbergh klagar i skrivelse till rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie den 10 juni 1661, att de 200 dlr. sm:t:s ränta, som konungen donerat honom för 3 1/2 år sedan, hade uteblivit. Han erhöll donationen först genom brev av den 10 augusti 1662. Adelskap erhöll Dahlbergh först den 23 november 1660. Ericsson, E., och Vennberg, E., Erik Dahlbergh 69, 198, 202; Munthe, L, W:son i Tidskrift för fortifikation 1922, 48.

kvarstå obefordrad. Han blev förbigången både 1669, då han föreslagits till överste vid Närke-Värmlands regemente och 1674 vid tillsättande av generalkvartermästarebefattningen¹. Dahlbergh själv hade en bestämd uppfattning om orsaken till dessa sina motgångar. Orsaken var den hätskhet, som riksamiralen Carl Gustaf Wrangel fattat till honom på grund av hans insatser vid Tåget över Bält. »Ehuruväl nu allt (övergången av Stora Bält) härigenom väl och lyckligen avlopp, och Gud beskärde en god fred», skriver Dahlbergh i sin s. k. dagbok, »så blev dock riksamiralen mig efter den dagen aldrig god, utan mycket hätsk, havandes alltid sedan förhindrat min lycka, i synnerhet i det påföljande högstbeklaglige interregnum, att jag, i det jag hade förtjänt tack, därför blev hatad och alltså befann mig infra virtutem (et) invidiam och har måst sedermera lida många förföljelser och förtret»².

Tåget över Bält blev under dessa förhållanden en händelse kring vilken Dahlberghs fantasi kretsade intensivt. I icke mindre än sex bevarade skrifter — i sin s. k. dagbok, i sina diarier, i en otryckt relation och i sin levnadsbeskrivning — har han för samtid och eftervärld berättat om den avgörande roll han spelat³. Alla dessa berättelser äro nära, delvis ordagrant överensstämmande. Alla ha tillkommit många år efter händelserna och först efter de motgångar Dahlbergh rönt under »det högst beklaglige interregnum». De bära tydliga spår härav. De äro i detaljerna fulla av felaktigheter. I tre av berättelserna, vilka kunde väntas få större offentlighet, har Dahlbergh därjämte förkortat sin rekogno-

¹ Ericsson, E., och Vennberg, E., Erik Dahlbergh 201.

² Erik Dahlberghs dagbok, utg. av Herman Lundström, 117.

³ Erik Dahlberghs dagbok, utg. av Herman Lundström, 114. Uppsala 1912; Erik Dahlberghs diarium 1655—1666. Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet III, 65. Stockholm 1923; Wahrhaftige Relation von allem dehme wasz sich Anno 1657 undt 1658 unter Ihre Konigl. May:tt zu Schweden undt dero Armee ... zugetragen. Danska krigen 1657—1660 XIV:1. Sv. Riksark. En kort och sannfärdig berättelse öfwer grefwe Eric Dalhbergs lefwerneslopp etc. Det swenska biblioteket utg. av C. G. Gjörwell I, 92, Stockholm 1757. — I Dahlberghs äldsta, nära samtida diarium nämnes intet om någon hans insats vid Tåget över Bält.

sceringsexpedition med ett helt dygn. Han uppger att han återkommit från denna den 3 februari¹. I samtliga är framställningen snedviden genom uteslutning och koncentration. Ingen annan rekognoscering av isen på Stora Bält än Erik Dahlberghs egen omnämnes. Allt är koncentrerat kring hans person, hans rekognoscering och hans insatser under Tåget över Bält. Bristerna äro iögonenfallande. Men än värre.

Huvudtemat i Erik Dahlberghs berättelser är hans utfästelse att föra Carl X Gustaf och hans armé över Stora Bält. Konungen godtager denna utfästelse. I den s. k. dagboken sker det med orden: »I skolen ock så göra». På Langeland befäller han enligt samma källa Erik Dahlbergh att visa arméén vägen över Bält. »Som jag ock gjorde med den lycka», säger Erik Dahlbergh »att emot klockan 3 eftermiddagen hade Hans Kungl. Maj:t med sin hela armé utan den allra ringaste skada, den Högste vare ärad, passerat Stora Bält in till herregården Grimsted på Låland». Vid fredsbancketten på Fredriksborgs slott utpekar Carl X Gustaf också Erik Dahlbergh för Fredrik III såsom den, vilken visat honom vägen hit in på Själland.

Erik Dahlbergh har sålunda enligt denna sin berättelse följt Carl X Gustafs armé på marschen från Nyborg över Låland till Själland. Han har uppfyllt sin utfästelse att föra arméén över Bält. Vid ett annat tillfälle har Erik Dahlbergh emellertid lämnat andra uppgifter om var han tillbringat dagarna för Tåget över Bält.

Under den stora processen i Malmö 1659 mot Corfitz Ulfeld förklarade dennes maka Leonora Christina, att Erik Dahlbergh hade »hat» mot hennes make. Detta hade han visat genom att såsom generalkvartermästare under fälttåget i Danmark giva honom »det sletteste kvarter, och det längst var avlägset från Hans Kungl. Maj:t». Erik Dahlbergh bemötte detta påstående i en inlaga till kommissorialrätten i Malmö. Han sade sig vara oskyldig till Corfitz Ulfelds »slette kvarter». Beviset härför lämnade han genom en redogörelse för var

---

¹ Erik Dahlberghs diarium a. a. 119. Jfr Björnin, a. a., 18.

han uppehållit sig bland annat under dagarna för Tåget över Bält. Erik Dahlbergh avger denna redogörelse under upprepade bedyranden, att han är en ärlig man, som intet mer säger eller skriver än vad sant är och han med gott samvete för Gud kan bestå. För här ifrågavarande dagar skriver Erik Dahlbergh:

»Den 6 februari reste Hans Kungl. Maj:t bittida ifrån Nyborg och fortsatte sin marsch över Langeland och Låland, men jag blev efter hos Hans Excell: Riksamiralen vid infanteriet och attraperade Hans Kungl. Maj:t ej förrän den 11 februari uppå Falster i Vaalse by, varest Hans Maj:t redan stod i huvudkvarteret och andra dagen som den 12. dito över Sundet vid Vordingborg uppå Själland gick. Uti hela denna marschen från Nyborg till Vordingborg på Själland blev jag herr Greve Ulfeld ej varse förrän i Vordingborg, då konferensen med de danska herrar kommissarier hållas skulle, förmodar att han hos Hans Maj:t vistat har, att alltså där herr Greven uppå denne marschen illa har varit logerat, jag oskyldig är»¹.

¹ Leonora Christina till Kommissorialrätten i Malmö. Malmö ²²/₁₂ 1659; Erik Dahlbergh till Kommissorialrätten i Malmö. Helsingör ²⁷/₁₂ 1659. Kommissorialrätten i Malmö. Handlingar 1. Sv. Riksark. — I sin inlaga uppger Erik Dahlbergh även, att han vid återkomsten från sin rekognoscering av isen på Stora Bält träffade Carl X Gustaf i Odense: »Den 31 januari andra dagen därefter blev jag av Hans Kungl. Maj:t skickad, som var man vet, till Låland att rekognoscera isens starkhet uppå Bälten och kom intet till Hans Maj:t förr än den 5 februari därefter om natten i Odense, varest huvudkvarteret av andra redan så var designerat, att jag själv intet kvarter hade, och såsom Hans Maj:t samma natt ryckte till Nyborg, så hade riksamiralen Excell: ock darsammastädes låtit genom andra distribuera kvarteren för min ankomst, så att där herr greve Ulfeld uppå dessa orter har blivit illa accommoderat, sådan mig ej imputeras kan». Endast i sin s. k. dagbok förlägger Erik Dahlbergh sitt berömda sammanträffande med konungen till Dalum kloster. — Erik Dahlberghs datering av Carl X Gustafs avresa från Nyborg är i inlagan liksom i hans övriga berättelser oriktig. I tre av diarierna förlägges den till den ⁴/₂, i den otryckta relationen till den ⁵/₂, »in allen frühe» och i den s. k. dagboken till den ²⁹/₁, »om morgonen. Dahlberghs datering av händelserna under denna tid är, såsom ofta framhållits, genomgående förvirrad.

Dessa Erik Dahlberghs uppgifter från 1659 äro oförenliga med hans avsevärt senare skrivna berättelse om Tåget över Bält. Erik Dahlbergh har enligt de förra ej kunnat föra Carl X Gustaf och hans armé över Stora Bält. Han har icke varit med när Carl X Gustaf gick över Bält. Han har, när detta skedde, varit hos riksamiralen Carl Gustaf Wrangel vid infanteriet i Nyborg¹.

Erik Dahlberghs berättelse om Tåget över Bält är skriven med livlig fantasi. Han har i den på äldre dagar tillerkänt sig själv en roll och en betydelse, som han enligt sitt eget, året efter händelsen inför domstol avgivna vittnesmål icke kunnat ha. Erik Dahlbergh är en otillförlitlig sagesman. Ur litterär synpunkt är emellertid berättelsen i hans s. k. dagbok ett konstverk. De berömda scenerna i Dalum Kloster, på Nyborg slott, på Stora Bälts is och vid fredsbanketten på Fredriksborg med Erik Dahlbergh själv som huvudperson äro tecknade med övertygande dramatisk kraft. Det dramatiska har överväldigat och misslett en senare historieskrivning.

Tåget över Bält har militärt varit planlagt och förberett med helt annan omsorg och grundlighet än Erik Dahlberghs och en senare historieskrivnings framställningar låter ana. Carl Gustaf Wrangel, Fabian Berndes och en rad officerare, till namnet kända och okända och bland dessa även Erik Dahlbergh, ha medverkat härvid. Inga beslut ha fattats, inga steg tagits utan föregående, på olika vägar inriktade rekognosceringar och truppförflyttningar². Men djärvheten i företaget går över gränsen till det äventyrliga. Carl X Gustaf var sedan barn-
domen van att marschera och åka över Mälarens och de mellansvenska sjöarnas isar. Dessa ligga ofta orubbliga i veckor och månader, och deras farbarhet minskas icke plötsligt av en storm eller ett töväder. Isen på Stora Bält är av annan art. Carl X Gustaf var varnad för att isen här, hur

---

¹ I Dahlberghs äldsta diarium saknas dagdateringar för konungens marscher och huvudkvarter under tiden 1—8 februari. Förhållandet ger en antydning om att Dahlbergh ej exakt känt dessa och ej varit vid konungens armé under dessa dagar.

² Björlin, G., a. a., 28.

stark den än var, kunde brytas upp på några timmar. När han den 6 februari lämnade ena huvuddelen av arméen kvar på Fyen och själv med den andra gick över Stora Bält, handlade han som om det gällde att marschera över någon av Mälarens vikar eller Mellansveriges insjöar.

Tåget över Bält var ett hasardspel. I det avgörande ögonblicket stod icke heller vid Carl X Gustafs sida riksamiralen Carl Gustaf Wrangel och ansvariga svenska generaler. »Generaler», säger Samuel Pufendorf i detta sammanhang, »kunna rätta sina rådslag endast och allenast efter vad säkerhet och sunt förnuft ger vid handen; de få icke strax pardon, om de sätta huvudaktionen i ögonskenlig fara och kunna icke heller tillta sig den fria makt att skalta och valta, som tillkommer endast konungar»¹. Carl X Gustafs närmaste man på kvällen den 5 februari i Svenborg var en man full av hat och passioner: Corfitz Ulfeld.

VI.

Corfitz Ulfeld, gift med Christiern IV:s dotter Leonora Christina, »Jammersmindets» författarinna, hade under en följd av år varit Danmarks rikshovmästare, dess ledande statsman och mest lysande ädling. Hans främsta insats i Danmarks politik under denna tid var Danmarks anslutning till Nederländerna och det 1649 ingångna försvarsförbundet mellan Danmark och denna makt. Förbundet blev Danmarks räddning 1658 under andra kriget med Sverige.

Corfitz Ulfeld har karakteriserats med orden: »hele sit liv igjennem havde han Spillerens Natur i sig». När han satt med korten på hand, nekade han sig ingenting. Det låg över hans politik något vågat, något av knall och fall².

På sommaren 1651 hade Corfitz Ulfeld störtats från sin maktställning i Danmark. Han gick i landsflykt och levde under följande år i Sverige och vid drottning Christinas hov. Han förde härifrån ett oavbrutet krig mot dem som störtat

¹ Pufendorf, S., *Sieben Bücher von denen Thaten Carl Gustavs* 412. Nürnberg 1697.

² Fridericia, J. A., *Adelsvældens sidste Dage* 8, 116.

honom, Fredrik III och hans gemål Sophia Amalia. Att Corfitz Ulfeld ostraffat i äreröriga skrifter fått från Sverige angripa Fredrik III och hans regering, var en av de orsaker till krig, som angåvos i den danska krigsförklaringen 1657.

Om icke förr har tronskiftet 1654 fört Carl X Gustaf och Corfitz Ulfeld samman. Corfitz Ulfeld hade en icke alldeles oväsentlig del i detta. Han finansierade drottning Christinas resa från Sverige och i ej ringa grad även Carl X Gustafs eget regeringstillträde. Vid drottningens avresa från Stockholm lånade Corfitz Ulfeld henne den 12 juni 1654 icke mindre än 200.000:— riksdaler. Från juni 1654—juli 1655 fick Carl X Gustaf i olika poster lån av Corfitz Ulfeld på sammanlagt 114.543:— riksdaler och av hans svärmöder, Kirsten Munk 40.000:— riksdaler. I hypotek fick han av drottning Christina bl. a. slottet och amtet Barth i Pommern ¹.

När Carl X Gustaf på väg mot Danmark passerade Stralsund, gick Corfitz Ulfeld den 10 juli 1657 i hans tjänst. Konungen tog honom i sitt beskydd och utlovade sin medverkan till att han återinsattes i rikshovmästareämbetet i Danmark, till att hans indragna egendom återställdes och till att han erhöll skadestånd. Corfitz Ulfeld upptogs bland konungens »förmämsta ministrar» med titel »geheimeråd». Han förband sig till trohet och huldhet mot konungen, hans gemål och arvprins och svenska kronan samt till att i allo med råd och dåd gå konungen tillhanda för att befordra hans och Sveriges bästa ².

I våra dagar står Corfitz Ulfeld genom denna handling och sin följande gärning som den store landsförrädaren i Danmarks historia. Han själv och delvis hans samtid både i Danmark och ute i Europa såg olika på dessa förhållanden. Corfitz Ulfelds politiska ideal var adelsrepubliken. Med alla medel kämpade han hela sitt liv för detta ideals förverkligande.

¹ Molbeck, C., Om Corfitz Ulfeldt som landsförræder och Corfitz Ulfeldts Midler og Rigdom i Dansk Hist. tidsskr. III, 412, 422, 462; Biographica, Ulfeld. Sv. Riksark.

² Carl X Gustafs öppna brev. Stralsund ^{10/7} 1657. Martin Weibull, Till Corfitz Ulfelds historia. Samlingar utg. för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening VI, 34.

Sin ställning till konung och fädernesland uppfattade han på samma sätt som medeltidens stormän och 1600-talets fronde-
rande feodaltherrar i Frankrike. Att skifta konung och fäder-
nesland var för honom en förorättad adelsmans oförytterliga
rättighet¹.

Under kriget vann Corfitz Ulfeld Carl X Gustafs stora
förtroende. När fredsunderhandlingar på hösten 1657 inleddes
med Danmark, utsåg Carl X Gustaf honom jämte riksrådet
Sten Bielke till sin underhandlare och lät honom uppsätta
det svenska förslaget till fredsvillkor. Fredsunderhandlingarna
på hösten 1657 runno ut i sanden. De inleddes åter efter
Carl X Gustafs övergång till Fyen. Även nu utsåg Carl X
Gustaf Corfitz Ulfeld till svensk fredsunderhandlare. Danska
protester avvisades. Danmarks landsflyktige rikshovmästare
slöt som Sveriges underhandlare freden i Roskilde. Han själv
tillförsäkrades i fredstraktaten återställande av sin egendom

¹ Ett markant vittnesbörd om denna Corfitz Ulfelds uppfattning ger
ett brev från honom till påven Alexander VII, daterat Malmö in Scandinavia
³/₂ 1659:

»Santissimo Padre.

Trouandome per adesso in tal stato, che sono padrone di me stesso
et libero d'ogni obligatione de seruitij, me sono risoluto, di offerire à Su
Santità la mia persona, insieme con la mia seruitù come con questa lettera
me offerisco à Su Santità, con ogni humiltà, et in caso che gli mei pochi
seruitij gli possino ser grati et Su Santità me riceue uel Suo seruitio et
sotto la sua protezione con la mia famillia, yo spero che non gli sarò
inutile, ma gli renderò tutti gli seruitij che il mio debole giudicio et il poco di
talento che Idio me ha dato, me concederà mi lasciaro impiegare in tutto quello
che parerà conueneuole à Su Santità, secondo le mie forze et poca scienza.

Si Su Santità agrada questa mia humilissima offerta, me presenterò
en persona à gli suoi piedi, par riceuere gli suoi Commandamenti. Spero,
una risposta benigna. Il Creatore del universo et datore de tutti gli beni,
dia à Su Santità, Pace, lunga uita, sanità et allegrezza.

di Sua Santità

Humil^{mo} et obedien^{mo}

seruo

Cornificio conte d'Ullfeldt.»

och sina och sin sons län i Danmark och Norge jämte skadestånd och frihet att bygga och bo i Danmark.

Corfitz Ulfeld har tjänat Carl X Gustaf icke endast som diplomat. Han hade militär utbildning och har gjort insatser även i krigföringen. När Carl X Gustaf på hösten 1657 planerade en övergång till sjöss till Fyen och Själland, ställde han Corfitz Ulfeld som rådgivare vid Carl Gustaf Wrangels sida. »Såsom Corfitz Ulfeld bäst vet lägenheten på de orterna, alltså vele I med honom bäst överlägga», skrev konungen till Wrangel¹.

De båda första huvudhändelserna i kriget voro Fredriksoddes erövring och övergången av Lilla Bält. Efter båda dessa händelser har Corfitz Ulfeld av Carl X Gustaf fått stora donationer: efter Fredriksoddes erövring bland annat gods på Jylland, efter övergången av Lilla Bält gods på Fyen. Sannolikt båda dessa donationer, i varje fall med säkerhet den senare, var en belöning. Den gavs, som det heter i det andra dagen efter övergången utfärdade donationsbrevet, sedan konungen tagit i övervägande »den mycket goda och nyttiga tjänst» som Ulfeld »hittills troget och med utomordentlig dexteritet visat»².

I de berättande källorna möta olika uppgifter om den roll Corfitz Ulfeld spelat vid Tåget över Bält. Erik Dahlbergh framställer både i sin s. k. dagbok, i sina diaries och i sin otryckta relation om kriget Corfitz Ulfeld som bestämd motståndare till planerna att på isen gå över Stora Bält. Corfitz Ulfeld skall liksom Carl Gustaf Wrangel vid krigsrådet i Nyborg ha avrått Carl X Gustaf härifrån. Med exempel från sin egen erfarenhet skall han ha försökt vända konungens tankar bort från detta beslut. Isen på Stora Bält, skall han ha framhållit, var obeständig och farlig. Ena timmen kunde man köra över den med stora lastade och med sex hästar

¹ F. F. Carlson, Sveriges historia under konungarna av pfalziska huset I, 431. Stockholm 1883.

² Molbeck, C., Om Corfitz Ulfeldt i Dansk Hist. Tidsskr. III, 431; Birket Smith, S., Leonora Christina Grevinde Ulfeldts historie I, 303; Carl X Gustafs donationsbrev. Dalum 1/2 1658. Riksreg. Sv. Riksark.

förspända vagnar, men en storm kunde bryta upp isen, och timmen därefter kunde de största krigs- och lastfartyg segla där i öppet vatten. Riksrådet Axel Urup, skall Corfitz Ulfeld ha berättat, hade en gång fått erfara detta. Han hade rest över isen och kommit i land, men en god halvtimme senare hade han själv fått se, huru några hans rustvagnar, som på grund av tyngden icke kunnat följa honom fort nog, hade gått till botten. Kom hårt väder, när arméen var mitt ute på Stora Bält, menade Corfitz Ulfeld, kunde man därför befara, att »icke ett enda ben av hela arméen komme därifrån». Själv skall Erik Dahlbergh, berättar han, ha varit »i en farlig skola» hos Carl Gustaf Wrangel och Corfitz Ulfeld »såsom den som styrkte igenom sina berättelser Hans Maj:t att fatta sådana sällsamma och, som de sade, skadliga och farliga resolutioner»¹.

Enligt egen uppgift sände Erik Dahlbergh originalet av ett sitt diarium över Carl X Gustafs krig i juni 1681 till Samuel Pufendorf, som vid denna tid var sysselsatt med utarbetande av sin Carl X Gustafs historia². Samuel Pufendorf begagnade det för sin framställning. Men han underkände Erik Dahlberghs berättelse om Corfitz Ulfelds inställning till planerna på en övergång av Stora Bält. Han hävdade i denna punkt en uppfattning, rakt motsatt Erik Dahlberghs. Corfitz Ulfeld skall enligt Pufendorf vid krigsrådet i Nyborg ha understött Carl X Gustafs planer på en övergång av Stora Bält. Hans motiv skall ha varit hans häftiga önskan att störta Fredrik III, som jagat honom ut i elände. Pufendorf uppger samtidigt, att vissa personer hånade idén att lägga marschen icke raka vägen från Fyen till Själland, utan på en omväg över småöarna. De sade, att denna idé var Corfitz Ulfelds, och att motivet var, att det skulle bli lättare att tillintetgöra den svenska arméen, om den var fördelad på flera orter och ej i full styrka kom över till Själland³.

¹ Erik Dahlberghs dagbok 115. Erik Dahlberghs diarium 1655—1660. Meddelanden från Kungl. krigsarkivet III, 120. Wahrhaftige Relation etc. Danske krigen 1657—1660, XIV: 1. Sv. Riksark.

² Erik Dahlberghs diarium, a. a., 69.

³ Pufendorf, a. a., 412.

Uppgift står mot uppgift. Samuel Pufendorf, en samtida man med djupgående kunskap i tidens historia, har underkänt och vrakat Erik Dahlberghs uppgift. Det är också lätt att se, att denna ligger i linje med den tendens, som utmärker Dahlberghs framställning: att framställa sig själv som den ende, som rekognoscerat isen på Stora Bält och den ende som tillrätt en övergång på isen¹. Erik Dahlberghs berättelse om den roll Corfitz Ulfeld spelat vid Tåget över Bält kan icke tillerkännas något vitsord. Men enbart på Samuel Pufendorfs berättelse kan icke heller med full säkerhet avgöras, hur det verkligen varit. Annat källmaterial måste indragas i undersökningen.

Det har här redan tidigare framhållits, att när Carl X Gustaf på kvällen den 5 februari efter krigsrådet i Nyborg körde till Svenborg, lämnade han Carl Gustaf Wrangel kvar i Nyborg. Wrangel var enligt både Dahlberghs och Pufendorfs berättelse motståndare till en övergång på isen av Stora Bält. Konungen tog däremot Corfitz Ulfeld med sig.

¹ Lika litet som mellan Erik Dahlbergh och Carl Gustaf Wrangel rådde något gott personligt förhållande mellan denne och Corfitz Ulfeld. Om Carl Gustaf Wrangel har Dahlbergh sagt, att han var honom »mycket hätsk». Leonora Christina har sagt något liknande om Dahlbergh. Under processen mot Corfitz Ulfeld i Malmö 1659 förklarade hon, att Dahlbergh i Fredriksodde 1657 »fick hat» till henne och hennes make och »oss truede». Dahlbergh hade varit inkvarterad hos prästen i Fredriksodde, och denne hade beklagat sig hos Leonora Christina över Dahlberghs »haarde tractament». Leonora Christina hade åstadkommit, att Dahlbergh två gånger fått tillrättavising av Carl Gustaf Wrangel och befallning att söka sig ett nytt kvarter. Dahlbergh hade då sagt till prästen i folks närvaro: »nu, nu, är jag en ärlig karl, då skall jag Ulfeld och hans grevinna det betala». Under det följande fälttåget hade han givit Ulfeld »det sletteste kvarter och det längst var avlägset från Hans Kungl. Maj:t». Erik Dahlbergh har erkänt, att han i Fredriksodde fått tillrättavising av Carl Gustaf Wrangel och att denne under hans frånvaro befallt hans folk lämna prästens hus, men samtidigt påstått, att han tagit prästen i sitt beskydd och förnekat hotelsen och fiendskapen mot Leonora Christina och Ulfeld. Dahlberghs berättelse av ^{8/12} 1659 om sitt samtal med Corfitz Ulfeld i Malmö ^{25/7} 1658; Leonora Christinas inlaga av ^{22/12} och Dahlberghs svar på denna av ^{27/12} 1659. Kommissorialrätten i Malmö 1659. Handlingar 1. Sv. Riksarkivet. Birket Smith, Leonora Christina Grevinde Ulfeldts historie I, 300. Molbeck, C., i Nyt Hist. Tidskrift IV, 20.

När han i Svenborg på natten till den 5 februari fattade det första avgörande beslutet om övergången av Stora Bält, inträdde Corfitz Ulfeld som hans närmaste man. Corfitz Ulfeld skrev i eget namn Carl X Gustafs order till den svenske riksamiralen Carl Gustaf Wrangel att med sin armé gå över Stora Bält. Den 7 februari medverkade han vid Nakskovs kapitulation.

Efter det lyckliga genomförandet av Tåget över Bält utdelade Carl X Gustaf åtskilliga belöningar. Erik Dahlbergh fick, som tidigare framhållits, ingen belöning. Corfitz Ulfeld fick däremot nu — i Vaalse på Falster den 10 februari — liksom efter Fredriksoddes fall och efter övergången av Lilla Bält en donation. Den var av sällsynt storleksordning. Han erhöll hela Langeland med alla pertinentier. Langeland skulle för honom och hans arvingar vara ett »verkligt hypotek» för 300.000 riksdaler. Han och hans arvingar skulle icke vara skyldiga avstå Langeland, förrän denna summa till fullo betalats honom eller dem ¹. En månad senare den 10 mars, fick Corfitz Ulfeld nya donationer. Carl X Gustaf skänkte honom Herrevadskloster i Skåne med tillhörande tvenne socknar Riseberga och Färingtofta, och såsom grevskap Sölvesborgs slott och stad i Blekinge med alla under slottet liggande byar, bönder, undersåtar och lägenheter. Motiveringen för dessa donationer var »de hulde, trogne och märkelige tjänster, särdeles vid den nyligen påstående och lyckligen slutne fredstraktaten med Danmark», som Corfitz Ulfeld gjort och bevisat Carl X Gustaf och Sverige ².

Alla avgörande händelser i det danska kriget, Fredriksoddes fall, övergången av Lilla Bält, Tåget över Bält och freden i Roskilde, ha följts av stora donationer och belö-

¹ Martin Weibull a. a., i Samlingar utg. för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening VI, 36. Samma donationsform har bl. a. använts för den donation Erik Dahlbergh erhöll under andra danska kriget den 16 november 1658. Dahlbergh erhöll då Värpinge gård såsom »verkligt hypotek» för 16.000 riksdaler. E. 470. Uppsala univ. bibliotek. Se även donationer till hertig Adolf Wilhelm ^{11/2} 1658, till Catarina Charlotte de la Gardie ^{16/11} 1658 och till Arvid Forbus ^{30/11} 1658. Riksreg. Sv. Riksark.

² Carl X Gustafs öppna brev. Malmö ^{10/3} 1658. Kommissorialrätten i Malmö 1659. Handlingar I. Sv. Riksark.

ningar till Corfitz Ulfeld. Donationerna och motiveringen för dessa i donationsbrevens bära vittne om den betydelse Carl X Gustaf tillmätt Corfitz Ulfelds insatser under kriget. I donationsbrevet från Vaalse, utställt omedelbart efter fullbordandet av Tåget över Bält, framhålles uttryckligen donationens karaktär av belöning. Konungen har tagit i övervägande, säges det, »den underdåniga devotion och den mycket nyttiga och berömliga tjänst, som Corfitz Ulfeld hittills och särskilt under innevarande krigsexpeditioner med synnerlig trohet, dexteritet och vigilance visat honom och hans rike». Samuel Pufendorf berättelse om att Corfitz Ulfeld understött Carl X Gustafs planer på en övergång av Stora Bält torde vara riktig. När Corfitz Ulfeld i Vaalse i donation erhöll hela Langeland kan detta knappast vara annat än en belöning för de tjänster han gjort Carl X Gustaf och Sverige vid Tåget över Bält.

Tåget över Bält är Carl X Gustafs verk. Han fattade beslutet; han tog ansvaret för det stora äventyret. Hans närmaste man och medhjälpare var Corfitz Ulfeld. Det ligger mera sanning än man i regel ansett i det namn, som samtidens Danmark gav Carl X Gustafs första danska krig: »det Ulfeldtske krig».

Historien känner få eller ingen krigsbragd likartad Tåget över Bält. Samtiden såg i detta ett Guds omedelbara ingripande, nära nog ett mirakel.

De arméer, som Carl X Gustaf och Carl Gustaf Wrangel förde över Stora Bält, räknade sannolikt endast 3 500 man till häst och 1 500 man infanteri. Själland saknade långt ifrån försvarsmöjligheter mot dessa arméer. De voro kanske större än under Carl X Gustafs andra danska krig. Men konung och folk voro slagna av panik inför en fiende, som kom över isen. Försvarsmöjligheterna försumrades. Allt retirerade och kapitulerade. I panik fördes fredsunderhandlingarna. I panik slöts freden i Roskilde.

Curt Weibull.